

Ondskapen og dumheten

Taler

Inge Lønning

Dato

17 november 1996

Sted

Nobelinstituttet, Oslo

Omstendigheter

Tale ved mottagelsen av Lisl og Leo Eitingers pris for gjensidig religiøs forståelse

- 1 Å motta Lisl og Leo Eitingers pris for religiøs toleranse og gjensidig religiøs
forståelse, er en ære. Den som trer inn i rekken av mennesker som er funnet
verdige til å motta akkurat denne prisen, befinner seg i godt selskap. Nettopp i
år, når prisoverrekkelsen finner sted bare noen uker etter at Leo Eitinger avgikk
5 ved døden, merkes det ekstra sterkt at det både er en gave og en forpliktelse i det
å motta en pris som bærer hans og hans hustrus navn. Leo Eitingers livsverk som
en oppdrager til menneskelighet er avsluttet. Det er vår felles forpliktelse å se til
at den arv han har etterlatt seg, forblir rentebærende i og for det norske samfunn
som han var borger av.

10

- Det som skal sies om prisen og om det livsverk den minner oss om, kan sies i ett
ord: TAKK. Tradisjonen krever imidlertid at den som tar imot prisen, holder en
kort tale over et fritt valgt teina med tilknytning til det livsområde som prisen er
ment å feste oppmerksomheten ved. Det gjør jeg også med glede, selv om de
15 erfaringene vi bærer med oss fra det århundre av Europas historie som vi snart er
i ferd med å forlate, ikke legger det nær å velge et muntert tema. Alvoret i det
temaet jeg har valgt, stammer fra det forhold at det er ufrakommelig i enhver
sammenheng hvor mennesker i dagens Europa vil gjøre et ærlig forsøk på å
komme til rette med sin egen nære fortid. Og fra det forhold at det er like sant
20 som det er sagt at folk som ikke er villige til å lære av fortiden, er dømt til å
oppleve den på ny.

- På sine eldre dager ble Leo Eitinger en fast og høyt skattet bidragsyter til
tidsskriftet Kirke og Kultur. Det første bidraget stod på trykk i 1989, under
25 titelen «...og verden tidde». Der skrev han: «Så lenge vi tier til at andre blir
utsatt for diskriminering, står vi, det vil si hele menneskeheten, i konstant fare
for å bli diskrimineringens, ufrihetens, forfølgelsesens og en neste krystallnatts og

holocausts ofre» (KoK 1989, s. 64). Det sjette og siste bidraget fra hans hånd
30 som vi fikk gleden av å trykke, hadde overskriften «Kunnskap mot rasisme» og
var det innledningsforedrag han holdt til et tverrpolitisk seminar med samme
tittel som fant sted 14. august 1995 i Gamle Logen her i Oslo. Der stilte han,
etter å ha rettet søkelyset mot fremmedfryktens og fremmedhatets rotsystem,
dette spørsmålet: «Hvorfor opprettholder en del mennesker slike ulogiske,
35 umulige, irrasjonelle forestillinger, som jo uten videre må kunne betegnes som
vrangforestillinger? Hvordan kan slike meningsløse forestillinger få en slik
voldsom og voldelig gjennomslagskraft i samfunnet som vi har sett og opplevd i
vår tid?» (KoK 1995, s. 359) Det er den slags spørsmål som det er uråd å finne
overbevisende svar på, og som det nettopp av den grunn er livsviktig å stille.
40 Men mot slutten av foredraget gir han også en nødvendig påminnelse om
kunnskapens begrensninger som våpen i kampen mot det onde som rasismen
representerer: «Kunnskap alene er ikke tilstrekkelig for å påvirke og forandre
dypt forankrede holdninger som etnosentrisitet og xenofobi, rasismens
forløpere. En bevisstgjøring av de ubeviste motiveres makt og fordømmenes og
45 intoleransens mørke kilder må forsøkes inkorporert i vår daglige væremåte, i ord
og handling.» (KoK 1995, s. 359f.).

Tilgi at jeg i denne sammenheng begår en synd som det strengt tatt ikke finnes
tilgivelse for: å sitere seg selv. Det er et usvikelig sikkert tegn på at
50 aldringsprosessen er i ferd med å komme faretruende langt, men det får stå sin
prøve. I det samme tidsskrift skrev jeg for tre år siden en artikkel om
«Antisemittismen som intellektuell og moralsk utfordring» (KoK 1994, s. 361-
371). Der finnes det, under mellomtittelen «Jødehatets anatomi», et avsnitt
som på en naturlig måte kan bygge bro mellom de tankene jeg har hentet fra
55 Leo Eitinger og det budskapet jeg ønsker å presentere ved denne anledning:

«Teoretisk betraktet er der ingen feil ved en definisjon av antisemittisme som
sier at antisemittisme er fiendtlighet mot jøder bare fordi de er jøder. Som
begrepsbestemmelse betraktet er den ryddig og klar, og det skal godt gjøres å
60 finne noen tungtveiende innvending mot den. I forhold til fenomenet
antisemittisme lider imidlertid en slik begrepsbestemmelse av den svakhet at den
ikke fanger opp fenomenets utpreget dynamiske - om man vil: smittsomme -
karakter. I den sosiale virkelighet opptrer nemlig antisemittismen aldri i
skikkelse av angrep på jøder bare fordi de er jøder. I alle sine utallige utgaver og
65 forklæringer opptrer den bestandig som forfølgelse av jøder fordi de i egenskap
av jøder forutsettes å være bærere av bestemte egenskaper og holdninger som

fortjener å utryddes, medskyldige i bestemte forbrytelser som fortjener å straffes eller delaktige i bestemte sammensvergelses som for enhver pris må bekjempes.

70 Det er denne metafysiske fiksjon - vesensbestemmelsen av jøden eller jødedommen som denne verdens uvesen - som er selve kjernen i antisemittismen. Den hårde kjerne, som ser ut til å være i stand til å overleve alle politiske og kulturelle omveltninger i historien. Ut fra en psykologisk betraktning er det ikke vanskelig å gjenkjenne den som en form for kollektivt
75 forfølgelsesvanvidd. Det er imidlertid livsviktig å være oppmerksom på at den er vesentlig mer ondartet enn andre former; den innbilte forfølgelse slår nemlig i antisemittismen ut i håndfaste og høyst virkelige former for forfølgelse - av «forfølgeren».

80 Antisemittismen - finnes den? Ja, den finnes. Men som et metafysisk/ideologisk forestillingskompleks finnes - og fantes - den bare hos et lite fåtall. Når den historiske erfaring viser at det likevel under gitte samfunnsmessige omstendigheter kan få praktiske konsekvenser av ufattelig rekkevidde, skyldes det i vår egen tid at det flertall som ikke uten videre er mottagelig for
85 irrasjonaliteten i antisemittismen som ideologisk tankesystem, ikke desto mindre er villig til å lytte til de enkelte bestanddeler av budskapet når de frembyr til salg hver for seg. På den måten svekkes den intellektuelle og moralske forsvarsberedskap som i alminnelighet vil være til stede mot urett og overgrep i samfunnet, når uretten og overgrepene rammer jødene som folkegruppe. I vår
90 kollektive underbevissthet hefter det noe - ingen behøver å gjøre regnskap for hva - ved jødene og jødedommen, som gjør at også den som tar avstand fra antisemittismen som ideologisk system og lærebygning, har lett for å se en annen vei når den plutselig opptrer i organisert skikkelse. Det farlige ved antisemittismen er ikke de bekjennende og troende antisemitter, for de vil som
95 regel være få. Det farlige er alle de andres villighet til å tilkjenne deler av deres trosbekjennelse en viss grad av rimelighet og legitimitet.

Uten å gi rom for denne dynamiske sprengkraft i fenomenet antisemittisme blir enhver innholdsbestemmelse av begrepet antisemittisme utilstrekkelig og
100 funksjonelt misvisende. Det er nemlig den iboende sprengkraft i fenomenet som gjør forsøk på å «forstå» - i betydningen unnskylde, tale vel og ta alt i beste mening - antisemittismens budskap definitivt utilrådelige. Den som i ulvetider tar sjansen på å gi lillefingeren til antisemittismen som fenomen, vil etter kort tid oppdage at han ikke har en eneste kroppsdel i behold som ikke er invadert av
105 smitten. Og i denne sammenheng er det ingenting som tyder på at det finnes

samfunnstilstander eller tidsaldre som ikke potensielt er ulvetider.» (KoK 1994, s. 368f.).

- 110 At ondskapen og dumheten hører sammen, og at de til sammen utgjør
historiens farligste tospann, har jeg lært av Dietrich Bonhoeffer (1906-45),
nærmere bestemt gjennom lesningen av hans brev og dagboksopptegnelser fra
en enecelle i Tegelfengslet i Berlin. Der tilbragte han de siste par årene av sitt liv,
frem til han, på direkte ordre fra Heinrich Himmler, ble henrettet 9. april 1945.
- 115 Tekstene, som av forlaget Land og Kirke ble utgitt på norsk under tittelen
«Motstand og hengivelse» i 1959 og opptrykt i serien Gyldendals Fakkeltbøker
på midten av 70-tallet, har idag passert en alder på et halvt hundre år. De har
ikke tapt noe av sin aktualitet. Tvertimot, - ved utgangen av det 20. århundre er
det enda lettere enn det var for femti år siden å se at det finnes et helt uvanlig
120 klarsyn i de observasjonene og refleksjonene som den unge dosenten ved
Berlinuniversitetet festet til papiret i sin ensomhet midt i Hitlers hovedstad mot
slutten av den annen verdenskrig.

- På tiårsdagen for Hitlers maktovertagelse skriver 37-åringen i sin dagbok ned
125 noen tanker om det tiåret som er gått, formet som en refleksjon på vegne av en
hel generasjon av landsmenn. Hva er det vi har vært med på i disse ti årene? Jo,
det tyske samfunn har i virkelig radikal forstand fått oppleve «die Umwertung
aller Werte». Alle begreper om rett og galt, godt og ondt er blitt endevendt. Det
som tidligere gjaldt som sannhet, er blitt til løgn, og det som var løgn, er blitt
130 opphøyet til offisiell sannhet. De idealer som våre foreldre oppdro oss til å holde
høyt i ære, er blitt tømt for sitt opprinnelige innhold og fylt med en ideologi
som har nøyaktig motsatt fortegn. Fedrelandskjærligheten, i sin sammenheng en
kraftkilde til konstruktiv innsats til beste for andre mennesker, er konvertert til
fremmedhat, og fremmedhatet er blitt drivkraften i en uendelig marsj med
135 militærstøvler på. Når man først kan marsjere i takt og med støvler på, blir alle
ofre til for å trampes på.

- Hvordan er det mulig, det er Bonhoeffers selvransakende spørsmål på vegne av
sin generasjon, hvordan er det mulig å endevende en hel kultur i løpet av ti år?
- 140 Det samme spørsmålet var det mange som stilte etter at krigen var over - da det
ikke lenger kostet noe å stille det. Hvordan kunne «das Volk der Dichter und
Denker» bli til «das Volk der Richter und Henker», hvordan kan en kultur
forvandles fra å være en kultur preget av forkjærlighet for diktning og filosofi til
å bli en kultur preget av voldsdyrkelse, undertrykkelse og massemyrderier? Så

langt jeg kjenner til, er ingen hittil kommet nærmere til et overbevisende svar på det spørsmålet enn det Bonhoeffer gjorde allerede i 1943. De aller fleste vil uten videre svare at det skyldes ondskaper, sier han. Men de tar feil. De overser nemlig at ondskap er et eksklusivt fenomen, noe som er forbeholdt de få.

150 Riktignok kan det ha uoverskuelige konsekvenser når akkurat disse få blir løftet til maktens tinder. Men det er ikke ensbetydende med at det er de ondes ondskap som er menneskehetens problem.

Menneskehetens problem er ikke ondskaper hos de få, men dumheten hos de
155 mange. Det er i all enkelhet Bonhoeffers tese. Tesen begrunner han ved å vise til den erfaring at det alltid er gjennom dumheten hos de mange at ondskaper hos de få får gjennomslagskraft og historisk rekkevidde. Men tesen trenger å presiseres, for å forebygge en nærliggende misforståelse. «Dumhet» er nemlig et ord vi er vant til å bruke som betegnelse på det motsatte av teoretisk intelligens,
160 «dum» er den som scorer lavt på en IQ-test. Det er en kapital misforståelse, sier Bonhoeffer. Dumheten er etter sitt vesen ikke en intellektuell, men en moralsk defekt. Det finnes mennesker som er særdeles intelligente og ville score skyhøyt på enhver IQ-test, og som samtidig er uhjelpelig dumme. Og det finnes mennesker som har en beskjeden utrustning i intellektuell henseende, men som
165 er alt annet enn dumme. Det kommer til syne i krisesituasjoner, når den enkelte settes på prøve. Når hver enkelt tvinges til å ta ansvar for sine egne valg, når det ikke lenger er mulig å gjemme seg bak den alminnelige mening eller de til enhver tid rådende konvensjoner, da først kommer forskjellen til syne mellom den dumme og den som ikke er dum. Da viser den seg i praksis, i det mennesker gjør,
170 og i det de forsømmer å gjøre.

Dumheten er vår felles iboende trang til å la oss imponere av maktutfoldelse. Det er Bonhoeffers definisjon, og det er en god definisjon. Den innebærer nemlig at dumheten er allesteds nærværende, og til alle tider. Den er et anlegg
175 eller en latent mulighet som vi bærer med oss alle sammen, hvor vi står og går. For trangen til å la seg imponere av maktutfoldelse - både sin egen og andres -, trangen til å gi etter for press og trusler, trangen til å gå på akkord med sin egen overbevisning når det koster noe å hevde den, - kan noen av oss med hånden på hjertet si seg fri for den? Eller trangen til ikke å vite det vi utmerket godt vet,
180 trangen til ikke å ha sett det vi faktisk har sett, - er den fremmed for noen av oss? De fleste har sikkert opplevd å treffe folk på gaten som av en eller annen grunn ikke ønsker å vise at de kjenner en igjen, og som derfor mer eller mindre demonstrativt ser en annen vei. Alt etter omstendighetene kan det oppleves som

- 185 overraskende, forvirrende, komisk, sårende eller absurd. Men det er en form for ikke-kommunikasjon som ikke går sporløst hen over noen av oss. Det stjeler nemlig noe av vårt eget selvbylde og vårt eget menneskeverd fra oss når et annet menneske viser at det ikke vil vite av oss.
- 190 Etter Det tredje rikes sammenbrudd var det som kjent mange som ikke hadde visst noen ting. Ikke om de såkalte barmhjertighetsdrapene på mentalt tilbakestående. Ikke om konsentrasjonsleirene. Ikke om forfølgelsen av politisk opposisjonelle. Ikke om interneringen, mishandlingen og drapene på homofile. Ikke om forfølgelsen av sigøynere. Ikke om «die Endlösung der Judenfrage».
- 195 Det mest forferdelige ved alle de millioner av uvitende er at mange av dem antagelig snakket sant: de visste virkelig ikke hva som foregikk. Fordi de ikke ville vite, eller rettere sagt: fordi de hadde en mer enn velbegrunnet mistanke om at sannheten ville være ubehagelig og vanskelig å forholde seg til og derfor omhyggelig unngikk å stille spørsmål. Mennesker forsvinner ikke sporløst i noe samfunn. Ikke enkeltvis. Ikke i titall, hundretall eller tusenvis. Ikke i
- 200 hundretusener eller millioner. Men det er fullt mulig å la være å registrere at de forsvinner. Man kan lukke øynene. Man kan se en annen vei. Man kan la være å spørre. Alle metodene praktiseres med flid også ved utgangen av det 20. århundre. I det syd-østlige hjørne av vår egen verdensdel når profesjonelle
- 205 leiemordere og amatører i fellesskap forretter såkalt «etnisk rensing». Når flyktninger slaktes ned i Rwanda, fordi de tilhører «feil» stamme. Når politiske fanger tortureres eller blir borte i mer og mindre totalitære regimers fengsler nær sagt over alt i verden.
- 210 Det farlige ved dumheten, vår felles iboende trang til å la oss imponere av maktutfoldelse, er at den formerer seg og forsterkes i bruk. Jo mer dumheten slipper til, desto mer blir det av den, - og desto mer hemningsløs blir maktutfoldelsen.
- 215 Bonhoeffer har sett noe helt avgjørende når han beskriver dumheten som et sosialpsykologisk eller sosiologisk snarere enn et rent psykologisk fenomen, for det er det gjensidige avhengighetsforholdet mellom den grenseløse makten hos den ene eller de få og den grenseløse dumheten hos de mange som er selve den hårde kjerne i den måten ondskapen og dumheten samvirker på. Derfor er det
- 220 verdt å lytte oppmerksomt til Bonhoeffers analyse:

«For å vite hvordan vi skal komme dumheten til livs, må vi søke å forstå dens

225 vesen. Så meget er sikkert at den ikke først og fremst er en intellektuell defekt,
men en menneskelig. Det finnes intellektuelt usedvanlig godt utrustede
mennesker som er dumme, og intellektuelt sett tungnemme som er alt annet
enn dumme. Dette oppdager vi til vår forbauselse under særlige forhold. Vi får
inntrykk av at dumheten ikke er en medfødt svakhet, men snarere at mennesker
fordummes under slike forhold, eller rettere sagt: de lar seg forдумme. Videre
230 legger vi merke til at mennesker som lever avsondret og ensomt, sjeldnere
oppviser denne defekt enn mennesker og menneskegrupper som har trang til
eller er henvist til kameratskap. Dumheten synes altså mere å være et sosiologisk
enn et psykologisk problem. Den er et resultat av hvordan visse historiske
omstendigheter virker på menneskene, et psykologisk fenomen som ledsager
235 visse ytre forhold. Ser vi nærmere på det, viser det seg at enhver sterk, ytre
maktutfoldelse av politisk eller religiøs art slår en stor del av menneskene med
dumhet. Det foregår imidlertid ikke slik at bestemte menneskelige evner, for
eksempel de intellektuelle, forkrøples eller faller bort, men det overveldende
inntrykk som maktutfoldelsen gjør på visse mennesker, berøver dem deres indre
240 selvstendighet, og mer eller mindre ubevisst oppgir de å finne frem til en
selvstendig holdning i de situasjoner som de møter i livet. Det at den dumme
ofte er sta, må ikke forlede oss til å tro at han er selvstendig. Man merker det i
samtalet. Det er ikke ham selv personlig vi har å gjøre med, men slagord, paroler
eller lignende som helt har tatt makten over ham. Han er besatt, han er
245 forblindet, misbrukt og mishandlet i kjernen av sitt vesen. Gjort til et viljeløst
instrument er den dumme blitt i stand til alt mulig ondt, og samtidig er han ute
av stand til å erkjenne det som ondt. Her ligger faren for et djevlsk misbruk.

På denne måten kan et menneske brytes totalt ned for bestandig.» (Motstand
250 og hengivelse, s.17 f.)

Antagelig er dette en av de mest fortettede og innholdsmettede politiske tekster
fra det 20. århundre. Den er skrevet på grunnlag av ti års erfaring med det
totalitære nasjonalsosialistiske maktsystem i Tyskland. Men i virkeligheten er jo
255 hele vårt århundres historie en sammenhengende anskuelsesundervisning i
hvorledes alliansen mellom grenseløs maktutfoldelse og grenseløs dumhet er i
stand til å snu opp ned på nedarvede normer og verdier og ta fra et menneskelig
samfunn dets menneskelighet. Vel har Bonhoeffer rett i at det synes å være
bestemte ytre forhold, bestemte sammentreff av politiske omstendigheter som
260 gir denne alliansen sprengkraft. Som mulighet er den imidlertid til stede også
under såkalt «normale» forhold, simpelthen fordi det hører til maktens vesen å

strebe mot grenseløshet. Å utøve makt på måter som krever og fremmer dumhet hos dem som er gjenstand for maktutøvelsen, er en fristelse som ingen
265 makthaver er immun mot. Det gjelder i stort som i smått, i forholdet mellom individer, grupper og nasjoner. I møtet med menneskers maktutfoldelse finnes det to mulige grunnholdninger, og de utelukker hverandre gjensidig. Den ene er dumheten, som alltid løper med. Den andre er den frie ansvarlighet, som forlanger at makten skal legitimeres i forhold til retten. Den første hører
270 hjemme i den onde sirkel, der makten og dumheten styrker hverandre på bekostning av ansvaret og friheten. Den andre hører hjemme i den gode sirkel, der makten utøves under ansvar, forutsetter ansvar og fremmer viljen til å ta ansvar. Den lovmessighet Bonhoeffer beskriver, finnes nemlig ikke bare i en destruktiv, men også i en konstruktiv skikkelse. Som latent mulighet er den
275 onde sirkel av maktutfoldelse og dumhet alltid til stede der hvor mennesker organiserer seg i interessegrupper, tenker og handler i fellesskap. Men den alternative, gode sirkel av moralsk ansvarlig, legitimerbar maktutøvelse og fritt, selvstendig valgt medansvar, er også til stede som mulighet i all menneskelig samhandling. Derfor kan selv ikke de svarteste erfaringer av det destruktive
280 potensiale i den onde sirkel berettige resignasjon eller menneskeforakt som holdning til tilværelsen. Igjen er Bonhoeffer vel verd å lytte til når han avrunder sine refleksjoner over dumhetene vesen med følgende lakoniske bemerkning:

«For øvrig er det et trøsterikt point ved disse tankene om dumheten at de ikke
285 på noe sett eller vis tillater at man under alle omstendigheter holder flertallet av mennesker for å være dumme. Det det vitterlig kommer an på, er om makthavere finner det mest løfterikt å satse på menneskers dumhet eller på deres indre selvstendighet og klokskap.» (Motstand og hengivelse s. 18).

290 Det er faktisk så sant som det er sagt. Kanhende skal vi unne oss å ta med de endelige, selvprøvende spørsmål som avslutter dagboksopptegnelsen på tiårs dagen for Hitlers maktovertagelse. «Er vi ennå brukbare?», lyder overskriften, og vi-formen uttrykker igjen at det er en hel generasjons smertelige erfaring som søkes fastholdt i ord:

295 «Vi har vært stumme vitner til onde gjerninger, vi har lært forstillelsens kunst og den tvetydige tale. Erfaringene har gjort oss mistroiske overfor mennesker, og vi unnlot ofte å tale så sant og så fritt som de hadde krav på. Uutholdelige konflikter har gjort oss spake og kanskje likefrem kyniske. Er vi ennå brukbare?
300 Det er ikke genier eller kynikere, ikke menneskeforaktere eller drevne taktikere,

men oppriktige, enkle og likefremme mennesker vi kommer til å trenge. Vil vi ha tilstrekkelig indre motstandskraft mot det som er påtvunget oss, og vil vi være så skånselsløst oppriktige mot oss selv at vi kan finne tilbake til åpenhet og likefremhet?» (Motstand og hengivelse, s. 27).

Det skjebnesvangre tiåret som fremtvang disse spørsmålene i enecellen i Tegelfengslet, begynte for Bonhoeffers vedkommende ironisk nok med et radioforedrag under tittelen «Førerdyrkelsen og den unge generasjon». Det var før sensuren hadde rukket å skru igjen alle kanaler for annen påvirkning enn den autorisert ensrettende, men programledelsen i Berlin radio var påpasselig nok til å koble ut lyden da den merket hvor det bar hen med budskapet. Den evige lov, som krever at hvert eneste menneske står alene i sitt ansvar overfor Gud, vil før eller siden slå tilbake med ødeleggende kraft mot hver den som krenker den, forkynte den frimodige foredragsholder - uten at budskapet nådde lengre enn til de lydtette veggene i kringkastingsstudioet. At Det tredje rikes makt og ære ble borte i en rykende ruinhaug, ble til gjengjeld synlig for all verden tolv år senere. Ferden har en tendens til å ende der, for den som er fører på et tospann der det er dumheten og ondskapen som er sammen om å trekke lasset.

Gjensidig religiøs forståelse er et høyt mål å strebe etter, kanskje det høyeste for våre menneskelige bestrebelser. Til syvende og sist dreier det seg jo nettopp om respekten for det Bonhoeffer kaller den evige lov som krever at hvert enkelt menneske står alene i sitt ansvar overfor Gud. Den del av Bibelen som vi har felles, jøder og kristne, forteller om historiens første brodermord at det skyldtes misunnelse - svartsjuke heter det på godt norsk - med utgangspunkt i ulike former for gudsdyrkelse. Og at Kain svarer med det aggressive motspørsmålet «er jeg min brors vokter?» når han kalles til regnskap for sin udåd. Av alle de underlige formuleringer i Den hellige skrift er det svar han får fra Gud Herren et av de underligste: «Din brors blod roper til meg fra jorden!» (1 Mos 4,10).

Kan blod rope? Finnes det noe mer stillferdig i denne verden enn blod som renner ut og forsvinner i jorden? Etter våre menneskelige decibel-mål knapt. Men skaperens lydhørhet i forhold til det menneske han har skapt i sitt bilde, er av en annen art enn den lydhørhet vi er i stand til å komme opp med i forhold til urett og overgrep. Derfor er det fortsatt mulig, når vi konfronteres med nyhetssendingenes daglige doser av blodsutgytelse, å nekte å tro at det er ondskapen og dumheten som skal få det siste ord.

Ja, det er ikke bare mulig. Det er simpelthen nødvendig.

Kilde

Kirke og Kultur 2/1997, årgang 102.

345

Emner

Andre verdenskrig, Foredrag, Jødesaken, Kristendom, Nasjonalisme, Nazisme, Religion, Takketale

URI

<https://www.virksommeord.no/tale/ondskapen-og-dumheten>

350

355

360

365

370

375